29. Скибина В. И. Теория и практика лексикографического описания словарного состава австралийского варианта английского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Скибина Валентина Ивановна. – К., 1984. – 214 с.
30. Сороколетов Ф. П. Общая и учебная лексикография : [учебное пособие] / Федор Павлович Сороколетов. – Л. : Изд-во ЛУ, 1985. – 57 с.
31. Сороколетов Ф. П. Очерки по русской диалектной лексикографии / Ф. П. Сороколетов, О. Д. Кузнецова. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 228 с.
32. Ступин Л. П. Лексикография английского языка : [учебное пособие] / Леонид Павлович Ступин. – М. : Высшая школа, 1985. – 168 с.
33. Шведова Н. Ю. Русский язык : Избранные труды / Наталия Юльевна Шведова. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 640 с.
34. Bergenholtz H. Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries / H. Bergenholtz, S. Tarp. – Amsterdam : John Benjamins, 1995. – 344 p.
35. Hartmann R. R. K. Teaching and Researching Lexicography / Reinhard Rudolf Karl Hartmann. – N. Y. : Longman, 2001. – 211 p.
36. Hausmann F. J. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries : A Survey / F. J. Hausmann, H. E. Wiegand // Wörterbücher : ein internationals Handbuch zur Lexikographie : an international encyclopedia of lexicography: encyclopédie internationale de lexicographie. – B. : de Gruyter, 1989. – P. 328–360.
37. Wiegand H. E. On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography / H. E. Wiegand // Proceedings Papers from the International conference on Lexicography. – Exeter : 9–12 September, 1983. – P. 13–20.
38. Zgusta L. Manual of Lexicography / L. Zgusta L., V. Cerny. – P. : La Haye, 1971. – 360 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

39. Базовый словарь лингвистических терминов / [сост. Л. П. Столярова и др.]. – К. : ГАРККиИ, 2003. – 192 с.

ОМОНІМИ В СЛОВНИКАХ ЗВЕДЕНОГО ТИПУ

КОЗИРЄВА З. Г.
Інститут української мови НАН України

"Зведений словник української лексики (за матеріалами лексикографічних джерел кінця XVII – початку XXI ст." (далі – ЗСУЛ), як і "Сводный словарь современной русской лексики" (далі – 15) – своєрідні путівники по словниках, які хоч і відображають мову в різних її обсягах й аспектах, проте жодний з них, навіть найбільший за обсягом представлених у них слів, не відображає повною мірою сучасну лексику та фразеологію. Названі словники заповнюють цю прогалину й засвідчують шляхи формування українського (російського) національного лексикону.

Подання омонімів пов'язане з певними труднощами при укладанні словників будь-якого типу, особливо коли йдеться про словопокажчик, у якому об'єднані різнотипні лексикографічні джерела. Різні хронологічні межі джерел, залучених до зведених словопокажчиків української і російської мов (ЗСУЛ: кінець XVII – початок XXI ст.; 15: 30-і – середина 80-х рр. XX ст.), визначили особливості (спільні й відмінні) подання омонімів у цих словниках.

Порядок подання омонімів у ЗСУЛ усталений. Серед повних лексичних омонімів на першому місці стоїть більш уживане слово:

літ[1] *ім. ч.* (летіння, літання) 18; 3; 11; 12; 2; 6; 5; 4; 22; 21; 24;

літ[2] *ім. ч.* (грошова одиниця) 18; 3; 12; 2; 24;

Серед лексико-граматичних омонімів (слів, що належать до різних частин мови) на першому місці подається:

– іменна частина мови:

ла́ти[2] *ім. мн.* (одяг) 24;

ла́ти[3] *дієсл. недок.* (лаяти) 6;

– повнозначна частина мови:

куш[1] *ім. ч.*(велика сума грошей) 18; (*розм.*) 3; (*тс*) 11; 12; 2; 24;

куш[2] *виг.* (мисл.) 18; 3; 12; 2; 6; 5 (*разом з* акуш) 21; 24;

– серед службових частин мови на останньому місці звичайно частка:

й[1] *ім. невідм. с.* (буква *і* звук) 18; 3;

й[2] *спол.* 18 (*при* і[2]); 3 (*тс*);

й[3] *част.* 18 (*при* і[3]); 3 (*тс*),

але відповідно до словників-джерел:

лиш[1] *част.* 18; 3 (*при* лише́[1]); [*11*]; [*12*]; [2];

лиш[2] *спол.* 18; 3; (*при* лише́[2]) [*11*]; [*12*]; [2];

лиш[3] *присл.* 22.

За явної відмінності у вживанні слів порядок розташування омонімів визначається їх уживаністю:

луп[1] *виг., прис.* 18; 11; 12; 2; 1 (*при* лу́пати); 5; 21; 24;

луп[2] *ім. ч.* (здирник; воєнна здобич) 3; (*діал.*; *заст.*) 2; 1; 5; 21.

Омоніми у ЗСУЛ нумеруються надрядковими арабськими цифрами, у 15 – арабськими цифрами перед омонімом. Кількість омонімів, представлених у кожному зі словників-джерел, позначається також цифрою праворуч над індексом словника у зведеному рядку омонімії, де реєстрове слово подається напівжирним шрифтом курсивом:

навернути 18[3]; 3;[3];

навернути[1] *дієсл. док.* (повернути в якому-н. напрямку) 18; (*при* навертати) 3; (*тс*) *9*;

навернути[2] *дієсл. док.* (обертаючи, надіти на що-н.; нагвинтити) 18 (*при* навірчувати[1]) 3; (*тс*);

навернути[3] *дієсл. док.* (намотати, накрутити на що-н.) 18; (*при* навірчувати[2]) 3; (*тс*);

рассесться 20; 16; 17[2];10[2]; 13; 9;

1) рассесться *гл св* (занять место) 17; 10; [20; 16];

2) рассесться *гл св* (оседая, дать трещины) 17; 10; [20; 16].

Серед повних лексичних омонімів на першому місці стоїть більш уживане слово:

літ[1] *ім. ч.* (летіння, літання) 18; 3; 11; 12; 2; 6; 5; 4; 22; 21; 24;

літ[2] *ім. ч.* (грошова одиниця) 18; 3; 12; 2; 24.

Кількість омонімів над індексом у додатковому рядку не завжди відповідає кількості омонімів у словниковій омонімічній групі зведених словопокажчиків, оскільки два і більше омонімів-джерела можуть відповідати одному омоніму словника):

кава 18^2; 3^3; 17^2

кава[1] *ім. ж.* (дерево; напій) 18; 3; 11; 12; 2; 6; [*5*]; 18; *4;* [*22*]; [*21*]; 24; 23;

кава[2] *ім. ж.* (галка) 18; (*діал.*) 3; (*тс*) [*5*]; [*22*]; [*21*]; 24;

сип 20; 16^2; 17^2;13; (*мн*) 19; (*мн*) 9^2;

1. сип *с м* (сиплый звук) 20; 16; 17; 9;

2. сип *с м* (птица) 16; 17; 19; 9.

Якщо у словнику-джерелі омонімів більше, ніж у ЗСУЛ, але вони покриваються Зведеним словником, у такому разі у зведеному рядку зазначаємо ту кількість омонімів, яка наявна в джерелі, а над індексом словника-джерела зазначаємо цифрою вгорі ту кількість значень, яка охоплена відповідним омонімом ЗСУЛ:

око 18^2; 3^2; 11; 12; 2; 8; 6; 5; 4; 22^2; 21^2; 24^3;

око[1] *ім. с.* (орган зору) 18; 3; 11; 12; 2; 8; 1; 6 (*у мн.*) [*5* (*разом з* очко, оченько, очечко)] 4; 22; 14; 24;

око[2] *ім. с.* (одиниця ваги, міра об'єму; в іграх) 18; (*заст.*) 3; (*тс*) [*5* (*разом з* очко, оченько, очечко)] 22; 21; 24^2.

Якщо в джерелі кількість омонімічних одиниць менша ніж у ЗСУЛ, але значення слів усієї реєстрової омонімічної групи охоплено, то індекси цих омонімів оформляються за загальними правилами, тобто назва словника подається біля всіх відповідних омонімів скісною у квадратних дужках, а у зведеному рядку зазначається та кількість омонімів, яка зареєстрована в джерелі:

коса 18^4; $3;^4$ 6^2; 24^4;

коса[1] *ім. ж.* (зачіска) 18 (*у мн.*); *3;* (*тс*) [*11*]; [*12*]; [*2*]; [*1*]; 6; [*5*]; [*4*]; [*22*]; [*21*]; 24; (*у мн.*) [*23*];

коса[2] *ім. ж.* (знаряддя) 18; 3; [*11*]; [*12*]; [*2*]; 8; [*1*]; [*6*]; [*5*]; [*4*]; [*22*]; [*21*]; 24;

коса[3] *ім. ж.* (суходіл) 18; 3; [11]; [12]; [2]; [25]; [*6*]; [4]; [*21*]; 24; [*23*];

коса[4] *ім. ж.* (селезінка) 18; (*діал.*) 3; (*тс*) [11]; [12]; [2]; [1]; [25]; [*5*]; [4]; 24.

Серед словників-джерел спостерігається певний різнобій в оформленні словникових статей: в одних словниках слова представлені як омоніми і подані в різних словникових статтях, в інших – об'єднані в межах однієї словникової статті під різними цифрами (значеннями слів). При розкритті омонімів у ЗСУЛ такі джерела беруться у квадратні дужки й подаються курсивом. У 15 індекси таких словників беруться у квадратні дужки. Це означає, що в розміщених при омонімах у квадратних дужках словниках-джерелах слово багатозначне, і значення слів у них відповідають змістовому наповненню омонімів у інших словниках:

карбункул 18^2; 3^2; 11; 12; 2; 4; 22; 21; 17^2; 11; 23;

карбу́нкул[1] *ім. ч.* (запалення шкіри) 18; 3; [*11*]; [*12*]; [*2*]; *4;* 22; [*21*]; 24; [*14*]; 23;

карбу́нкул[2] *ім. ч.* (коштовний камінь) 18; (*заст.*) 3; (*тс*) [*11*]; [*12*]; [*2*]; 25; [*21*]; 24; [*14*];

авизо 17^2; 16^2; 13; 19_2; 9^2;

1) авизо *с ср нскл* (извещение) 16; 19;

2) авизо *с ср нскл* (корабль) 17 (и *м*); 16; 19.

Оскільки порядок омонімів у різних словниках різний, у зведених словопокажчиках прийнято вільний порядок омонімів. Якщо у словнику-джерелі слово оформлене як омонім, але порядок розташування омонімів не відповідає такому в ЗСУЛ, то індекс джерела ставиться біля відповідних омонімів за значенням:

коловорот 18^3; 3^3; 11; 12^3; 2^2; 21; 22; 23^3; 24;

сип 20; 16^2; 17^2;13; (*мн*) 19; (*мн*) 9^2.

Слова, які мають однакове зовнішнє оформлення, але різні значення в різних словниках, у ЗСУЛ представлені як омоніми, але без зведеного рядка:

монополь 18; 3; 12; 2; 15 11;

монопо́ль[1] *ім. ч.* (монополія) 18; (*розм.*) *12; 2;* 22; 21 (*при* монополіза́ція);

монопо́ль[2] *ім. ч.* (елементарна частинка) 3; 11;

1) **буги** *с ср нскл* (танец) 7;

2) **буги** [*с мн*] (народ) 19.

Як омоніми подаються в 15 слова, які мають однакове зовнішнє оформлення в різних словниках, але належать до різних частин мови. Значення омонімів у таких випадках розкриваються не завжди, зведений рядок відсутній:

1) **загребной** *п* 17; [20~ 16~ 10~];

2) **загребной** *с м* 13; 9; [20; 16; 10].

Оскільки значення омонімів у ЗСУЛ і 15 мають допоміжний (розрізнювальний) характер, вони наводяться якомога стисліше. Тлумачення омонімів береться з тих словників, де його викладено найстисліше й найінформативніше. Якщо ж омоніми є багатозначними словами, в ЗСУЛ відображається одне (основне) з усіх наявних у словнику-джерелі або те, яке зафіксоване в усіх словниках:

кабала 18^2; 3^2; 14^2; 22^2; 24^2; 11^2; 23;

кабала́[1] *ім. ж.* (рабство) 18; 3; *11*; *12*; *2*; 6; 4; 22; 21; 24; 14; 23;

кабала́[2] *ім. ж.* (кабалістика) 3; [*6*]; 24; 14;

кабала́ 6; 5; 22; 21;

сало 20^2 16; 17; 10^2; 13; 9;

1) сало *с ср* (жировое отложение) 20; 10; [17; 16];

2) сало *с ср* (карт. арго) 20;

3) сало *с ср* (кусочки льда) 10; [17; 16].

Якщо значення якого-небудь багатозначного омоніма ширше, ніж наведене у ЗСУЛ тлумачення, у такому разі після тлумачення додаються слова *і т. ін.*, *тощо*; у 15 – *и др.*:

мі́тити[1] *дієсл. недок.* (ставити мітку) 18; 3; *11*; *12*; *2*; 5; 22; [*14*]; 24;

мі́тити[2] *дієсл. недок.* (цілитися *і т. ін.*) 18; 3; [*21*]; 24;

мітити 6;

мі́тчик[1] *ім. ч.* (той, хто мітить *тощо*) 18; 3; *11; 12; 2;* [*24*];

мі́тчик[2] *ім. ч.* (інструмент) 18; 3; [*24*]; 23;

сетка 20[2] 16; 17; 10; 13; ~ (и *мн* и ~) 19; 9;

1) сетка *с ж* (небольшая сеть и др.) 20; 19; [16; 17];

2) сетка *с ж* (отдел желудка животного) 20; 19; [16; 17];

Оскільки значення омонімів у ЗСУЛ мають допоміжний (розрізнювальний) характер, вони наводяться якомога стисліше. Тлумачення омонімів береться з тих словників, де його викладено найстисліше і найінформативніше. Якщо омоніми самі по собі є багатозначними словами, то в ЗСУЛ відображається одне (основне) з усіх наявних у словнику-джерелі значення або те, яке зафіксоване в усіх словниках:

бал[1] *ім. ч.* (вечір з танцями) 18;

бал[2] *ім. ч.* (одиниця виміру) 18.

При розкритті омонімів у ЗСУЛ, як і в 15, дається:

– вказівка на частину мови (при різночастиномовній омонімії) або комбінована форма викладення:

на[1] *прийм.* 18; 3;

на[2] *част.* 18; (*розм.*) 3; (*тс*);

на[3] *виг.* (вираження подиву) 18; 3;

на[4] *виг.* (підкликання собаки) 18; 3;

так 20[2]; 16; 17; 10; 13~ 9[2]; 7-2*~;

1) так [*н, сз, чст*] 20; 16; 17; 10; 13~ 9[2]; 7-2*~;

2) так *звкпдр* 20;

– вказівка на сферу застосування (якщо цього достатньо):

ма́трикс[1] *ім. ч.* (у друкарстві) 3; *2;* [*6*];

ма́трикс[2] *ім. ч.* (біол.) 3; [*6*];

смичок 20[2]; 16[2]; 17[2];13; 19; 9[2];

1) смычок *с м* (часть муз. инструмента) 20; 16; 17; 10; 19;

2) смычок *с м* (охот.)20; 16; 17; 10;

– вказівка на спільнокореневі повні синоніми (як вони виділені у словниках-джерелах) або на слово з твірною основою (для омонімів – похідних слів, значення яких зрозуміле з їх походження):

освічувати[1] *дієсл. недок.* (освітлювати) 18 (*рідко; разом з* освітити);

освічувати[2] *дієсл. недок.* (навчати *тощо*) 18 (*рідко; разом з* освітити);

навертеть 20; 17[2]; 16; 10; 13; 9;

1) навертеть *гл св* (навернуть, намотать) 17; [20; 16; 9];

2) навертеть *гл св* (изготовить верчением) 17; [20; 16; 9];

листовий[1] *прикм.* (*до* лист[1]) 18; 3; *11*; *12*; *2*; [*6*]; [*22*] (*при* листі́вка) [*21*]

листо́вий 5;

листовий[2] *прикм.* (*до* лист[2]) 18; 3; [*6*]; 5; [*22* (*при* листі́вка)] [*21*]; 24; 23;

терновый 20; 16; 17[2];10; 13; 9;

1) терновый *п* (*от* терн) 20; 16; 17; 10; 19;

терновый 17 (справ.; *устар.*);

2) терновый *п* (*от* терно) 17;

– вказівка на фразеологізм, якщо один з омонімів належить до якого-небудь фразеологізму чи сталого словосполучення:

косовий[1] *прикм.* (*до* коса́[1])18; 3; 12; 2;

косо́вий 9;

косовий[2] 1. *прикм.* (*до* коса́[2]) 18; 3; [*б*]; 24;

2) *ім.* косова́ *ж.* 6 (*при прикм.*);

косовий[3] *прикм.* (*тільки в сталому словосполученні*: косовий са́жень) 18; [*б*];

наживной 20[2]; 17[2]; 16[2];10[2]; 13; 9;

1) наживной *п* (*в выраж.:* дело наживное) 20; 17; 16; 10; 9;

2) наживной *п* (употр. в кач-ве наживки) 20; 17; 16; 10;

– омоніми – віддієслівні іменники тлумачаться за зразком:

накидання 18[2]; 3[2]; 11; 12; 2; 8; 17[2];

накидання[1] *ім. с.* (*дія за знач.* накидати[1]) 18; 3; *11*; *12*; *2*; *8;* 24;

накидання[2] *ім. с.* (*дія за знач.* накида*ти[2]) 18; 3; 24;

набрасывание 17[2];

1) набрасывание, -ье *с ср* (*действиеп по зн гл* 1. набрасывать) 17;

2) набрасывание, -ье (*действиеп по зн гл* 2. набрасывать) 17.

Оскільки критерієм для відбору лексики, зокрема омонімів, і включення її до різних словників, передусім двомовних та навчальних, є її вживаність, то залучення великої кількості словників значного хронологічного періоду і дотримання певного порядку їх подання при слові дає змогу встановити фіксацію кожного слова, виявити, який із словників перший зафіксував слово, чи збереглося воно в подальшому в лексикографічних джерелах і в якому вигляді (як омонім чи у складі полісемічного слова), що дає невичерпний матеріал для дослідження.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / Павло Білецький-Носенко ; [відп. ред. К. К. Цілуйко]. – К. : Наукова думка, 1966. – 419 с.
2. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / [авт., кер. та голов. ред. : В. Т. Бусел ; упоряд. М. Д. Василега-Дерибас та ін.]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2008. – 887 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
4. Голоскевич Г. Правописний словник / Григорій Голоскевич. – Х., 1929. – 628 с.
5. Словник української мови : в 4-х т. / [за ред. Б. Грінченка]. – К. : Кіевская старина, 1907–1909.
6. Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар : в 2-х т. / Є. Желеховський, С. Недільський. – Львів, 1886. – Т. 1–2.
7. Новые слова и значения : Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов / [под ред. Н. З. Котеловой]. – М. : Советская Энциклопедия, 1971. – 543 с.
8. Орфоепічний словник української мови : в 2-х т. / [укл. М. М. Пещак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун]. – К. : Довіра, 2001. – Т. 1. – 955 с. ; 2003. – Т. 2. – 918 с.

9. Орфоэпический словарь русского языка : Произношение, ударение, грамматические формы / [под ред. Р. И. Аванесова]. – М. : Русский язык, 1988. – 702 с.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – М. : Русский язык, 1986. – 736 с.
11. Орфографічний словник української мови. Близько 114000 слів / [укл. С. І. Головащук, Т. В. Зайцева, І. С. Назарова та ін. ; за ред. С. І. Головащука, В. М. Русанівського]. – К. : Наукова думка, 1977. – 856 с.
12. Орфографічний словник української мови. Близько 120000 слів / [укл. С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К. : Довіра, 1994. – 864 с.
13. Русский орфографический словарь / [отв. ред. В. В. Лопатин]. – М : Институт русского языка имени В. В. Виноградова, 2007. – 960 с.
14. Сучасний словник іншомовних слів / [укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 790 с.
15. Сводный словарь современной русской лексики : в 2-х т. / [под ред. Р. П. Рогожниковой]. – М. : Русский язык, 1991. – Т. 1 : А–О. – 800 с.
16. Словарь русского языка : в 4- т. / [под ред. А. П. Евгеньевой]. – М. : Русский язык ; Полиграфресурсы, 1999.– Т. 1. – Т. 1 : А–Й. – 702 с. ; Т. 2 : К–О. – 736 с. ; Т. 3 : П–Р. – 750 с. ; Т. IV : С–Я. – 797 с.
17. Словарь современного русского литературного языка : в 17-ти т. / [под ред. В. И. Чернышёва]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1948–1965. – Т. 1–17.
18. Словник української мови : в 11-ти т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1970–1980. – Т. 1–11.
19. Советский энциклопедический словар / [научно-ред совет : А. М. Прохоров (предс.), М. С. Гиляров, Е. М. Жуков и др.]. – М. : Советская Энциклопедия, 1980. – 1600 с.
20. Толковый словарь русского языка / [под ред. Д. Н. Ушакова]. – М. : Советская энциклопедия, 1935–1940. – Т. 1–4.
21. Українсько-англійський словник / [укл. К. Андрусишин, Я. Кретт]. – Саскатун, 1990.
22. Українсько-німецький словник / [укл. З. Кузеля, Я. Рудницький]. – Лейпциг, 1943. – 1494 с.
23. Український Радянський Енциклопедичний Словник : в 3-х т. / [редкол. : А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – Т. 1 : А–Калібр. – 752 с. ; 1987. – Т. 2 : Кабарда–Полюддя. – 855 с. ; 1987 – Т. 3 : Портулак–Ь. – 736 с.
24. Українсько-російський словник : в 6-ти т. – К. : Наукова думка, 1953–1963. – Т. 1–6.
25. Яворницький Д. І. Словник української мови / Дмитро Іванович Яворницький. – Катеринослав : Вид-во “Слово”, 1920. – Т. 1 : А–К. – 412 с.